

УДК 35.08

DOI: <https://doi.org/10.31470/2786-6246-2023-4-86-95>

Пархоменко-Куцевіл Оксана,
доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри публічного управління та адміністрування Університету Григорія Сковороди в Переяславі

Parkhomenko-Kutsevil Oksana,
Doctor of Sciences in Public Administration, Professor, Head of the Department of Public Administration and Administration of Hryhoriy Skovoroda University in Pereyaslav

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0758-346X>

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПОСАДИ ВІЙСЬКОВОГО ОМБУДСМЕНА ЯК ОСНОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО КОНТРОЛЮ НАД СЕКТОРОМ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ

IMPLEMENTATION OF THE POSITION OF THE MILITARY OMBUDSMAN AS THE BASIS FOR ENSURING THE IMPLEMENTATION OF CIVILIAN CONTROL OVER THE SECTOR OF SECURITY AND DEFENSE OF UKRAINE

Анотація. У статті здійснено системний аналіз запровадження посади військового омбудсмена як основи забезпечення реалізації цивільного контролю над сектором безпеки і оборони України.

Проаналізовані проблеми запровадження воєнних омбудсменів за кордоном, в тому числі в Німеччині. Зазначено, що омбудсмен не є класичним органом управління, він не має права скасовувати рішення органів виконавчої влади, але дозволяє знизити конфліктність у сфері управління та зменшити негативні наслідки бюрократизації адміністративного апарату. В багатьох країнах омбудсмени мають право вимагати інформацію та документацію з будь-яких джерел. Широкі наглядові функції за діяльністю апарату та посадових осіб усіх рівнів, якими наділений омбудсмен із метою захисту прав та законних інтересів громадян, визначають його високий авторитет та широке визнання громадськістю.

На нашу думку, в Україні цивільний контроль над сектором безпеки та оборони має здійснюватися комплексно законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади, і навіть громадськими організаціями. Тому, ми пропонуємо запровадити посаду Військового омбудсмена у Верховній Раді України. До його основних функцій мають належати наступні: організація та проведення депутатських розслідувань; парламентські слухання; заслуховування звітів, доповідей та повідомлень керівників та посадових осіб сфери безпеки та оборони, контролюючих органів системи безпеки та оборони; ініціювання проведення власних контролюючих дій в сфері безпеки та оборони; витребування необхідних документів, письмових висновків та інших матеріалів; запрошення керівників органів військового управління для подання роз'яснень з питань, що розглядаються; ініціювання проведення громадських слухань з питань безпеки та оборони; проведення опитувань працівників системи безпеки та оборони, військовослужбовців; заслуховування звітів керівників органів військового управління про стан справ щодо фінансування сфери безпеки та оборони; проведення постійних консультацій з громадськістю з питань корупційних правопорушень та корупційних злочинів у сфері безпеки та оборони.

Ключові слова: публічне управління, цивільний контроль, парламентський контроль, інститут омбудсмена, воєнний омбудсмен, сектор безпеки та оборони.

Abstract. The article carries out a systematic analysis of the introduction of the post of military ombudsman as a basis for ensuring the implementation of civilian control over the security and defense sector of Ukraine.

The author analyzed the problems of introducing military ombudsmen abroad, including in Germany. The article states that the ombudsman is not a classic management body, he does not have the right to cancel the decisions of executive authorities, but it allows to reduce conflicts in the field of management and reduce the negative consequences of bureaucratization of the administrative apparatus. In many countries, ombudsmen have the right to request information and documentation from any source. Broad supervisory functions over the activities of the apparatus and officials at all levels, which the ombudsman is empowered with in order to protect the rights and legitimate interests of citizens, determine his high authority and wide recognition by the public.

In our opinion, in Ukraine, civilian control over the security and defense sector should be carried out comprehensively by the legislative, executive and judicial branches of government, and even public organizations. Therefore, we propose to introduce the position of Military Ombudsman in the Verkhovna Rada of Ukraine. Its main functions should include the following: organization and conduct of parliamentary investigations; parliamentary hearings; listening to reports, reports and messages of managers and officials of the security and defense sphere, control bodies of the security and defense system; initiation of own control actions in the field of security and defense; requesting necessary documents, written conclusions and other materials; inviting heads of military administration bodies to submit clarifications on the issues under consideration; initiation of public hearings on security and defense issues; conducting surveys of employees of the security and defense system, military personnel; listening to the reports of the heads of the military administration bodies on the state of affairs regarding the financing of the security and defense sphere; conducting permanent consultations with the public on corruption offenses and corruption crimes in the sphere of security and defense.

Keywords: public administration, civil control, parliamentary control, ombudsman institute, military ombudsman, security and defense sector.

Постановка проблеми. Важливим компонентом у контексті забезпечення військової безпеки є механізм цивільного контролю над сектором безпеки та оборони, який у нашій країні перебуває на стадії становлення, що неодноразово обговорювалося вченими, політиками та військовими експертами.

Цивільний контроль – це суспільне правове явище, яке вдосконалює систему політичного управління. У конкретному значенні, цивільний контроль – це контроль над діяльністю органів влади, який здійснюється громадянами та громадськими об'єднаннями. Ідея громадянської участі передбачає включення чи залучення керованих у процес управління суспільними справами та обумовлена всією історією становлення громадянського суспільства, що охоплює десятки століть від окремих його елементів в античному світі до сучасних демократичних політичних систем.

На сьогодні виникла потреба у переосмисленні та запровадженні дієвого цивільного контролю над сектором безпеки та оборони.

Адже, в умовах війни та воєнного часу виникла реальна потреба у формуванні дієвого контролю за використанням матеріальних та нематеріальних активів, які виділяються для сектору безпеки і оборони з Державного бюджету, фінансуються з благодійних та інших фондів України, а також за рахунок міжнародних донорів та організацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми цивільного контролю над сектором безпеки та оборони аналізують: П. Ворона, О. Гриненко, М. Денежкін, А. Корнілаєва, Л. Пашко, Н. Плахотнюк, І. Савка, Г. Ситник, В. Смолянчук, М. Теплюк, М. Требін, М. Утяшев, Л. Хомічак, Н. Череміскіна та ін.

Питання формування та реалізації парламентського контролю за сектором безпеки та оборони розглядають українські та закордонні вчені, зокрема: В. Богуцький, Ю. Вичалківська, Л. Медвідь, В. Пашинський, І. Процюк, У. Ільницька, Б. Шамрай та ін.

Водночас, існують несистемні дослідження запровадження та реалізації парламентського контролю за сектором безпеки та оборони, у тому числі запровадження посади Воєнного омбудсмена як основи парламентського контролю за сферою безпеки та оборони.

Мета статті – проведення системного аналізу запровадження посади військового омбудсмена як основи забезпечення реалізації цивільного контролю над сектором безпеки і оборони України.

Виклад матеріалу. Одним із ключових напрямів діяльності інститутів громадянського суспільства є цивільний контроль, який, як прояв соціального контролю, є тим механізмом, який здатний запобігати появі негативних явищ у суспільній системі або своєчасно реагувати на них, удосконалюючи та перетворюючи цю систему, виводячи її на нові якісні рівні та етапи розвитку.

Цивільний контроль над сектором безпеки і оборони є такою системою військово-цивільних відносин, яка виключає можливість домінування військової структури над суспільством, нав'язування йому властивій цій структурі цінностей та інтересів.

Наявність інституту цивільного контролю за сектором безпеки і оборони у різних країнах має свої особливості. Цивільно-військові відносини у сучасних державах на нашу думку поділяються на три основні типи:

- 1) цивільно-військові відносини, засновані на злагоді військової, політичної еліти та громадянського суспільства;
- 2) цивільно-військові відносини, засновані на чіткому поділі військових та громадських інститутів;
- 3) цивільно-військові відносини конфліктного типу, характерні перехідним політичним режимам.

Сьогодні з досвіду таких країн світу, як США, ФРН, Туреччина, Франція контроль представницьких органів над сектором безпеки і оборони України, включає наступні напрямки:

- по-перше, контроль за реалізацією довгострокових програм військового будівництва;
- по-друге, контроль за використанням збройних сил;
- по-третє, фінансовий контроль, що передбачає спостереження за використанням бюджету у частині, що стосується фінансування збройних сил, правильності витрачання виділених грошових та матеріально-технічних коштів.

Більшість країн НАТО під час контролю цивільної влади над армією та флотом керуються певними засадами. Основні з них:

1. Наявність чітких правових та конституційних норм, що визначають основні риси взаємин між державою та Збройними силами відповідно до існуючої конституційної системи. На цьому наголошує верховенство Закону та скорочує ризик юридичних претензій, які можуть стати джерелом напруженості у відносинах між окремими елементами політичної влади, а також між політичною та військовою елітами.
2. Участь парламенту у прийнятті законів з питань оборони та безпеки, формулювання національної оборонної стратегії, сприяння відкритості у прийнятті рішень щодо оборонної політики, затвердженні бюджету та контролі за витрачанням коштів, що виділяються на потреби оборони та безпеки.
3. Міністерство оборони, будучи цивільним відомством, забезпечує управління та контроль над діяльністю Збройних сил. У більшості країн керівником міністерства (або департаменту) оборони є політики, призначення яких пов'язане з армією лише опосередковано. У роботі йому допомагає низка кваліфікованих цивільних фахівців, як правило, призначених, які спільно з військовими займаються стратегічним плануванням, завданнями координації військової діяльності та іншими організаційними та адміністративними питаннями.
4. Наявність добре навченої та досвідченої професійної армії, яка завдяки якості отриманої військової освіти, користується повагою та матеріальною підтримкою громадянської влади. При цьому армія має визнавати принцип цивільного контролю, включаючи принцип політичного нейтралітету Збройних Сил.
5. Цивільне керівництво міністерства оборони розподіляє свої обов'язки таким чином, щоб відповідальність представників політичної влади та професіоналізм офіцерського корпусу, доповнюючи один одного, становили основу узгодженої роботи.
6. Наявність розвиненого громадянського суспільства з багатим досвідом та традицією демократичних інститутів та цінностей, які дозволяють ефективно регулювати суспільні конфлікти, не залучаючи до них збройні сили [1; 2].

«Британську» модель цивільного контролю вирізняє формальне визнання статусу Головнокомандувача за королевою. Фактично за розробку військової політики та її реалізацію відповідає Комітет оборони на чолі із прем'єр-міністром. У воєнний час Комітет здійснює загальне керівництво армією. Суму військових бюджетів країни затверджує Палата лордів [3].

У рамках «японської» моделі військовою сферою керує Рада національної безпеки, Управління національної оборони та Комітет начальників штабів. Усі вищі керівні посади в Управлінні національної оборони обіймають цивільні особи.

Ядром німецької системи цивільного контролю є парламентський контроль над бундесвером. Парламент заслуховує доповіді міністра оборони, а парламентська комісія контролює військовий бюджет країни на всіх етапах, включаючи його реалізацію. Крім того, встановлено спеціальний інститут уповноваженого бундестагу збройних сил, який обирається парламентом строком на 5 років і підпорядковується лише бундестагу, маючи великі повноваження [3].

Важливе місце у забезпеченні військової безпеки займає парламентський контроль над сектором безпеки і оборони України. Його завдання, перш за все, полягає у законодавчому закріпленні контролю (політичному, адміністративному, фінансовому), а також у забезпеченні підтримки силових структур суспільством.

Однак ефективність контролю представницьким органом військової галузі залежить від поінформованості та компетентності депутатів, їх знання стану силових структур та розуміння їх проблем.

Парламентський контроль над діяльністю сектора безпеки та оборони включає наступні напрямки [4]:

- контроль над розробкою та реалізацією військових стратегій, доктрин та довгострокових програм;
- контроль над використанням збройних сил;
- фінансовий контроль, що передбачає спостереження за використанням бюджету у частині, що стосується фінансування збройних сил, правильністю витрачання грошових і матеріально-технічних коштів, що виділяються.

Можна виділити такі можливі форми участі громадян у процесах реалізації цивільного контролю у секторі безпеки та оборони:

- вибори Президента, депутатів Парламенту та місцевих органів представницької влади – форма делегування громадянами своїх повноважень (зокрема у сфері безпеки та оборони) державним органам, які, по-перше, мають власні функції у забезпеченні військової безпеки, а по-друге, делегують повноваження далі – органам виконавчої;
- забезпечення участі громадян в існуючих інституційних органах, що виражають «громадську думку» (політичних партіях та організаціях, професійних та регіональних громадських організаціях та ін.), – форма проміжного характеру між представницькою демократією та демократією участі;
- форма прямої участі «з дорадчим голосом», у якій окремі громадяни можуть брати участь у найрізноманітніших процесах – обговорення конкретних проектів рішень, і в процесах їхнього здійснення, і в процесах громадського моніторингу та експертизи, у процесах обговорення відкритих програмних документів у засобах масової комунікації та мережі Інтернет;
- форма прямої участі громадян у прийнятті найважливіших конкретних рішень з правом «вирішального голосу» у референдумах з найважливіших загальнополітичних питань, пов'язаним із сектором безпеки та оборони країни;
- незалежний моніторинг та експертиза цивільною науково-експертною спільнотою військових небезпек та загроз;
- створення практики захисту громадянами своїх життєвих інтересів у суді – у тому числі з питань, що входять до сектора безпеки та оборони, у тому числі з питань, що належать до секретності (необхідні спеціальні процедури).

У зв'язку з розширенням цивільного контролю над сектором безпеки та оборони України перед керівництвом відповідних міністерств та взагалі військовослужбовцями постають нелегкі і, головне, багато в чому нові завдання щодо освоєння цінностей демократичного суспільства. Щоб цей процес був досить ефективним, необхідно виконати низку вимог. Це насамперед комплексний підхід до організації цивільного контролю над діяльністю органів військового управління. Необхідна також якнайшвидша розробка нормативної бази для здійснення цивільного контролю за діяльністю сектора безпеки та оборони України, у тому числі внесення змін до чинного законодавства. Треба

також визначити організаційні та структурні зміни всієї системи цивільного контролю за діяльністю сектора безпеки та оборони України.

Запобігання небезпеці для суспільства, пов'язаної з можливим використанням політичної владою військової сили для захисту режиму у разі його іллегітимності – завдання цивільного контролю над сектором безпеки та оборони України. У найбільш загальному плані це завдання вирішується через формування іншої якості влади шляхом розвитку системи цивільного контролю як способу політичного керівництва, у тому числі збройними силами, поширення відповідальності у прийнятті рішень щодо проблем безпеки та оборони на всіх громадян суспільства [5].

Для сприяння у здійсненні парламентом контрольних функцій у сфері безпеки та оборони створюються офіційні органи та посади, такі, як рахункові палати, уповноважені з прав людини (омбудсмени) та ін. У більшості європейських країн (в Австрії, Бельгії, Болгарії, Угорщині, Греції, Іспанії Італії, Португалії, Румунії, Франції, ФРН) для підвищення ефективності парламентського контролю за виконанням бюджету та витрачанням державних коштів створено спеціалізований колегіальний орган типу рахункової палати. Рахункові палати створюються для сприяння парламенту реалізації функції фінансового контролю щодо державних корпорацій і підприємств.

У деяких країнах як парламентський допоміжний орган засновано посаду військового омбудсмена. Військові омбудсмени діють у Швеції, Норвегії, Ізраїлі, ФРН та інших країнах. Широке повноваження щодо нагляду за діяльністю апарату та посадовими особами всіх рівнів з метою захисту прав та законних інтересів військовослужбовців, якими наділений омбудсмен, визначають високий авторитет цього інституту та його визнання громадськістю. Подібний досвід у зв'язку зі зростаючою кількістю випадків розкрадання військового майна, особливо серед вищого командного складу, був би корисним і в нашій країні. Військового омбудсмена необхідно наділити тими самими повноваженнями, що й Уповноваженого з прав людини з поправкою на військову специфіку. При цьому він має бути незалежним від Міністерства оборони України.

Проаналізуємо більш докладно системи цивільного контролю над сектором безпеки і оборони через запровадження інституції військового омбудсмена.

За визначенням міжнародної асоціації юристів, народний захисник – «омбудсмен» – це служба, яка передбачена конституцією або актом законодавчої влади та очолюється незалежною публічною посадовою особою високого рангу, що відповідальна перед законодавчою владою, одержує скарги від постраждалих осіб на державні органи, службовців, наймачів або на власний розсуд та уповноважена проводити розслідування, рекомендувати коригувальні дії, представляти доповіді [6].

Є інше визначення інституту омбудсмена, що міститься в літературі: «державна служба, яка передбачена конституцією та очолюється незалежним публічним посадовцем вищого рангу, який є відповідальним лише перед законом».

У різних країнах інститут омбудсмена створюється як на національному рівні, так і на рівні регіонів, а іноді і на рівні муніципалітетів. Також можуть запроваджуватися посади «спеціалізованих» омбудсменів, тобто працюючих за конкретними напрямками захисту прав людини (у справах оброни, з прав споживачів, з прав дітей та ін.). У світовій практиці існують усталені типові моделі інституту омбудсмена, які відрізняються його місцем у державно-правовій

системі, порядком його призначення, підпорядкованістю (підзвітністю) тієї чи іншої гілки влади або відсутністю такої, обсягом повноважень тощо.

Парламентський омбудсмен перебуває в системі законодавчої гілки влади, призначається (обирається) парламентом та підзвітний (або підконтрольний) йому. Він виступає як орган парламенту, але має широкі повноваженнями, що надають йому певну самостійність та незалежність від самого парламенту. Основним напрямом діяльності класичного парламентського омбудсмена є контроль за діяльністю адміністрації та її посадових осіб (на відміну від двох інших моделей, у яких його контроль поширюється як на виконавчу, так і на законодавчу владу).

У більшості країн, де є інститут омбудсмена, він належить саме до парламентської моделі. Це природно, оскільки історично омбудсмен – дитина парламенту. Він виник саме як орган парламентського контролю над адміністрацією, як результат боротьби парламенту (тобто представників народу) за права і свободи людини і громадянина, проголошені конституцією, але порушені виконавчою владою. Парламентська модель більш органічна не лише з точки зору історії, але і в сучасному контексті, оскільки основні порушення прав громадян мають місце при їх взаєминах з виконавчими органами державної влади. Саме чиновники винні у більшій частині порушень цивільних прав і свобод.

Запровадження посади військового омбудсмена пояснюється тим, що військовослужбовці відносяться до соціальної групи, яка має особливий правовий статус, пов'язаний зі специфікою їх діяльності, а також обумовлений тим, що вони зазнають найбільш активного юридичного впливу, оскільки, крім загальних законів, на них поширюється спеціальне законодавство, яке регламентує порядок проходження військової служби.

Вперше посаду військового омбудсмена засновано парламентом Швеції 19 травня 1915 р. У 1952 р. – в Норвегії, а 1956 р. – у ФРН [6].

Основним законом (Конституцією) ФРН закріплено норму (ст. 45b), що для захисту основних прав військовослужбовців як допоміжний орган Бундестагу при здійсненні парламентського контролю призначається уповноважений Бундестагу з оборони (омбудсмен) [7]. Його повноваження встановлено законом ФРН від 16 червня 1982 р. «Про Уповноваженого Бундестагу з оборони», відповідно до якого омбудсмен із оборони може діяти на власний розсуд, якщо йому стають відомі факти порушення основних прав військовослужбовців.

Завдяки цьому інституту бундестагу та уряду ФРН вдалося подолати чимало проблем в армії, що відіграло значну роль у зміцненні боєздатності бундесверу, в тому числі суттєво збільшити грошове забезпечення. Також військовий омбудсмен запроваджений в Нідерландах, Чехії, Швеції, Норвегії та інших країнах. Слушною є думка, що враховуючи повноваження, якими наділений військовий омбудсмен в зарубіжних країнах світу, та високий авторитет цього інституту, гарантування й реалізація прав та свобод військовослужбовців є його єдиним і пріоритетним завданням [7, с. 32]. Заснування інституту військового омбудсмена сприятиме більш ефективному розв'язанню проблем, що накопичилися у сфері захисту прав військовослужбовців, забезпеченню більш дієвого й ефективного контролю за дотриманням тут прав людини [8, с. 15].

Таким чином, інститут військового омбудсмена вважається важливим механізмом захисту прав людини та зміцнення законності у діяльності державних органів.

Омбудсмен не є класичним органом управління, він не має права скасовувати рішення органів виконавчої влади, але дозволяє знизити конфліктність у сфері управління та зменшити негативні наслідки бюрократизації адміністративного апарату. В багатьох країнах омбудсмени мають право вимагати інформацію та документацію з будь-яких джерел. Широкі наглядові функції за діяльністю апарату та посадових осіб усіх рівнів, якими наділений омбудсмен із метою захисту прав та законних інтересів громадян, визначають його високий авторитет та широке визнання громадськістю.

Висновки. Проведений аналіз чинної нормативно-правової бази демонструє, що сьогодні в жодному із законів чи підзаконних нормативних правових актів не лише не закріплено юридичний зміст терміна «цивільний контроль», а й взагалі відсутня згадка про таке.

Наразі немає і спеціального закону, який регламентує питання парламентського контролю у секторі безпеки і оборони України.

Водночас слід зазначити, що ухвалення закону про парламентський контроль над сектором безпеки і оборони України є необхідним. За цей час наше суспільство неодноразово вражало факти корупції у сфері безпеки та оборони, неякісних та непрозорих закупівель військового спорядження та засобів захисту, службових зловживань, які вчинені посадовими особами Міноборони.

Таким чином, навіть далеким від системи військового управління людям стало очевидно, що встановлення стабільних та ефективних форм демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони України є одним із найважливіших компонентів військової реформи, здійснення якої проголошено одним із пріоритетних завдань державної політики.

На нашу думку, в Україні цивільний контроль над сектором безпеки та оборони має здійснюватися комплексно законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади, і навіть громадськими організаціями. Тому, ми пропонуємо запровадити посаду Військового омбудсмена у Верховній Раді України. До його основних функцій мають належати наступні:

- 1) організація та проведення депутатських розслідувань;
- 2) парламентські слухання;
- 3) заслуховування звітів, доповідей та повідомлень керівників та посадових осіб сфери безпеки та оборони, контролюючих органів системи безпеки та оборони;
- 4) ініціювання проведення власних контролюючих дій в сфері безпеки та оборони;
- 5) витребування необхідних документів, письмових висновків та інших матеріалів;
- 6) б запрошення керівників органів військового управління для подання роз'яснень з питань, що розглядаються;
- 7) ініціювання проведення громадських слухань з питань безпеки та оборони;
- 8) проведення опитувань працівників системи безпеки та оборони, військовослужбовців;
- 9) заслуховування звітів керівників органів військового управління про стан справ щодо фінансування сфери безпеки та оборони;
- 10) проведення постійних консультацій з громадськістю з питань корупційних правопорушень та корупційних злочинів у сфері безпеки та оборони.

Список використаних джерел:

1. Дроздук В.А. Демократичний цивільний контроль сектору безпеки і оборони. *Право та державне управління*. 2021. № 1. С. 202–208.
2. Сіцінська М.В. Зарубіжний досвід організації та здійснення цивільного контролю за спецслужбами: постановка проблеми. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 6. С. 4–77.
3. Коул И., Флури Ф., Ланн С. Контроль и руководство: парламенты и управление в секторе безопасности. Редакторский коллектив Иден Коул, Филипп Флури и Саймон Ланн. Женева, Швейцария. «Издательский дом «АДЕФ-Украина», 2015. 132 с.
4. Теплюк М.О. Парламентський контроль – одна з основних функцій парламенту України. *Парламентаризм в Україні: теорія та практика: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 10-й річниці з дня проголошення незалежності України, м. Київ, 26 червня 2001 р. / Верховна Рада України ; Ін-т законодавства*. Київ, 2001. С. 463–468.
5. Ільницька У. Парламентський контроль за сферою безпеки і оборони: сутність та механізми реалізації у демократичному суспільстві. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2009. Вип. 21. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/25728/17-Ilnitska.pdf?sequence=1> (дата звернення: 12.08.2023).
6. Ворона П.В. Цивільний контроль над силовими структурами держави: проблематика співвідношення політики та управління. *Взаємозв'язок політики і управління: теоретичний і прикладний аспект: матеріали круглого столу / за заг. ред. О.Б. Кіреєвої*. Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2018. С. 29–34.
7. Шамрай Б.В. Окремі питання парламентського контролю за додержанням конституційних прав і свобод військовослужбовців Збройних Сил та інших військових формувань України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. № 6(41). С. 32–35.
8. Майданник О.О. Інститут омбудсмана у механізмі забезпечення прав людини в Україні. *Адвокат*. 2010. № 7(118). С. 12–16.

References

1. Drozdruk, V.A. (2021). Demokratychnyi tsyvilnyi kontrol sektoru bezpeky i oborony [Democratic civilian control of the security and defense sector]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia – Law and public administration*, vol. 1, (pp. 202-208) [in Ukrainian].
2. Sitsinska, M.V. (2017). Zarubizhnyi dosvid orhanizatsii ta zdiisnennia tsyvilnoho kontroliu za spetssluzhbamy: postanovka problemy [Foreign experience in the organization and implementation of civilian control over special services: problem statement]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, (vol. 6), (pp. 74–77) [in Ukrainian].
3. Koul, Y. & Flury, F. & Lann, S. (2015). Kontrol y rukovodstvo: parlamenti y upravlenye v sektore bezopasnosti [Control and management: parliaments and management in the security sector] / Redaktorskyi kolektyv Yden Koul, Fylypp Flury y Saimon Lann. Zheneva, Shveysariya «Yzdatelskyi dom «ADEF-Ukrayna» [in Russian].
4. Tepluk, M.O. (2001). Parlamentskyi kontrol – odna z osnovnykh funktsii parlamentu Ukrainy [Parliamentary control is one of the main functions of the Parliament of Ukraine]. *Parlamentaryzm v Ukraini: teoriia ta praktyka – Parliamentarianism in Ukraine: theory and practice: Mizhnar. nauk.-prakt. konf.*,

- prysviach. 10-y richnytsi z dnia proholoshennia nezalezhnosti Ukrainy, m. Kyiv, 26 chervnia 2001 r. / Verkhovna Rada Ukrainy ; In-t zakonodavstva. Kyiv, 463-468 [in Ukrainian].*
5. Ilnytska, U. (2009). Parlamentskyi kontrol za sferoiu bezpeky i oborony: sutnist ta mekhanizmy realizatsii u demokratychnomu suspilstvi [Parliamentary control over the sphere of security and defense: the essence and mechanisms of implementation in a democratic society]. *Ukrainska natsionalna ideia: realii ta perspektyvy rozvytku – Ukrainian national idea: realities and prospects of development*, Vypusk 21. Retrieved from <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/25728/17-Ilnitska.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].
 6. Vorona, P.V. (2018). Tsyvilnyi kontrol nad sylovymy strukturamy derzhavy: problematyka spivvidnoshennia polityky ta upravlinnia [Civilian control over the power structures of the state: the problem of the relationship between politics and management]. *Vzaiemozviazok polityky i upravlinnia: teoretychnyi i prykladnyi aspekt : materialy kruhloho stolu – Interrelationship of politics and management: theoretical and applied aspect: materials of the round table / za zah. red. O.B. Kirieievoi. Dnipro: DRIDU NADU, 29–34 [in Ukrainian].*
 7. Shamrai, B.V. (2021)/ Okremi pytannia parlamentskoho kontroliu za doderzhanniam konstytutsiinykh prav i svobod viiskovosluzhbovtsiv Zbroinykh Syl ta inshykh viiskovykh formuvan Ukrainy [Separate issues of parliamentary control over the observance of the constitutional rights and freedoms of servicemen of the Armed Forces and other military formations of Ukraine]. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk – Carpathian Legal Gazette*, vol. 6(41), 32–35 [in Ukrainian].
 8. Maidannyk, O.O. (2010). Instytut ombudsmana u mekhanizmi zabezpechennia prav liudyny v Ukraini [Institute of the Ombudsman in the mechanism of ensuring human rights in Ukraine]. *Advokat – Lawyer*, 7(118), 12–16 [in Ukrainian].

Подано до редакції 20.08.2023 р.
Прийнято до друку 28.09.2023 р.